

שיעור שמיני

שיטת רב אחא בריה דרב איקא

רש"י (ג ע"א, ד"ה מדאורייתא) ביאר בדעת רב אחא בריה דרב איקא, שלמד מדיוק בלשון הפסוק 'בצדק תשפוט עמיתך' - לשון יחיד, וסבר שאין עירוב פרשיות. ומשם למד שמן התורה אחד כשר לדון, אולם חכמים הצריכו שלושה גזירה משום יושבי קרנות. מבאר רש"י, שהתקנה היא מפני תגרין שאינן בקיאים בדינין ויזכה את החייב ויחייב את הזכאי.

יש לברר, האם לדעת רב אחא בריה דרב איקא מה שאחד כשר לדון מן התורה היינו אפילו אם הוא לא גמיר, כלומר שכל אחד יכול לדון לפי עיקר דין התורה, או שגם מן התורה אנו חייבים לפחות שאותו אחד יהיה 'גמיר', ולולי זה אינו יכול לדון כלל.

ובעומק יותר, האם מה שאותו אחד צריך להיות גמיר לאחר תקנת חכמים זה משום שאם לא יהא גמיר מצד המציאות הוא יבוא לעוות את הדין, ולכן נביא אחד דגמיר שיודע כיצד לדון, או שזה חלק מהגדרת הדין שאם הוא לא גמיר הוא פסול לדון.

מרש"י משמע שתקנת חכמים מטרתה לגרום שלא יהיה עיוות של דין, כלומר שמחמת חשש של יושבי קרנות שהם לא בקיאים בדין קבעו שיביא שלושה וכך ודאי יהיה אחד דגמיר וידון כראוי. היינו שזה לא חלק מהגדרת הדין שיהיה גמיר, אלא זה תנאי הכרחי כדי להגיע לאמת בדין.

אמנם, מדברי היד רמ"ה בסוגיין משמע, שמה שאמרה תורה שאחד כשר היינו דווקא באחד דגמיר, אבל אם אינו גמיר כלל הוא פסול לדון כי אינו נקרא דיין כלל. וממילא לשיטתו מתבאר תקנת חכמים שהסיבה שצריך שלושה אינה משום שלולי כן יבואו לעיוות דין כי הם יושבי קרנות, אלא שלולי כן יכול להיות שאף אחד מהם לא גמיר וממילא שלשתם פסולים לדון מעיקרא [ואף אם יצוייר מקרה שיוכלו להגיע לדין אמת גם ללא דגמירי - אכתי פסולים הם כי זה פסול עצמין].

דוגמא לדבר כזה, שאף אם מגיעים לדין אמת הדין נפסל מסיבות עקרוניות אחרות שאינן תלויות באמיתות הדין, מצאנו בתוס' במסכת גיטין (ד ע"א, ד"ה מודה). איתא שם בגמ' שר"א [שסבר עדי מסירה כרתי] מודה במזויף מתוכו שהוא פסול - היינו שאם חתמו שלא לשמה נקרא מזוייף מתוכו, והגט פסול גם לשיטתו. וז"ל התוס' שם:

תימה לר"י, מה ענין שלא לשמה למזוייף מתוכו שחתומים בו קרובין או פסולים, דהתם בדין מיפסיל משום דלמא אתי למיסמך עילויהו להשיאה או להוציא ממון על פיהם, אף על פי שהדבר אמת אין לעשות אלא בעדות כשר כדאמר בפ' ארבעה אחין (יבמות לא ע"ב) נינחיה גבי עדים זימנין דחזו בכתבא ומסהדי ורחמנא אמר מפיהם ולא מפי כתבם, אבל הכא שהעדים כשרים אלא שחתמו שלא לשמה - מה תקלה יש בכך אם נסמוך עליהן...

משאלת תוס' מוכח שאין בהכרח קשר בין פסול לבין עיוות הדין; יכול להיות מצב שברור לנו שהדבר אמת לחלוטין, אבל מ"מ יש כאן פסול עצמי בגט. וכך נפרש את דין התורה לדעת היד רמ"ה - אדם שאינו גמיר פסול מצד עצמותו ולא מחשש שמא יעוות את הדין.

כלפי מה הדברים אמורים? במקרה שיש אדם שאינו גמיר אבל הוא לא מתכנן לפסוק את הדין לבד, אלא לקבל את הטענות ולשאול אדם בר הכי מה ההלכה: ¹ לדעת רש"י - בכה"ג הדין כשר מן התורה אע"פ שאינו גמיר, כי סו"ס הדין יקבע ע"פ אדם שיודע, שהרי כל מטרת תקנת חכמים היתה כדי שודאי אחד מהם יהיה גמיר והוא יורה את הדרך אשר ילכו בה, וא"כ גם בכה"ג הרווחנו את תקנת חכמים, שאותו אחד ישאל אדם שיודע את ההלכה ויוציא את האמת לאור.

אמנם, לדעת היד רמ"ה נמצאנו למדים שאדם שאינו גמיר פסול לדון, ולא יעזור שישלח למורה הוראות את הטענות ויפסוק על פיו, כי סו"ס הוא עצמו לא יכול לפסוק את הדין מן התורה, וממילא בנד"ד לא יחול הדין.

וכן בעל המאור (דף יא ע"ב מדה"ר) ² כתב שהדין בטל במקרה שאינו גמיר ואפילו אם קיבלו אותו עליהם, 'דאשרה מיקרי', כלומר שהוא פסול בגופו לדון, ואף הוא יוצא ביד רמ"ה.

הטור (חו"מ ר"ס ג) מביא מח' בין הרמ"ה לבין הרא"ש, לענין תקנת חכמים דדנים בשלושה הדיוטות, האם אותם שלושה צריכים להיות גמירי כולם או לא:

אין ב"ד בפחות מג' וכל ג' נקראים ב"ד ואפילו הדיוטות וכתב הרמ"ה דווקא דגמירי דינא אף על פי דלא סבירי ויראה מדבריו דבעי שלשתם גמירי אבל א"א

¹ עיין בשו"ת מהר"ם פדואה סימן מג שכך כתב להלכה.

² הביאו הקצה"ח בסימן לו ס"ק ז ע"ש.

הרא"ש ז"ל כתב בג' אי אפשר דלית בהו חד דגמיר ששמע או קרא בספרים ויודע סברות בדינין אבל אם לית בהו חד דגמיר פסולים לדינא.

הרי לענינו, דהרמ"ה בשיטתיה אזיל. כאשר לא שלשת הדיינים גמירי הדין פסול אפילו שהתירו לדון בהדיוטות, כי כאשר הדיין לא גמיר אינו נקרא כלל דיין וממילא אין כאן שלושה דיינים ועקרו תקנת חכמים. והרא"ש אזיל בשיטת רש"י כנראה, שדי באחד שיהיה גמיר משום שכל הסיבה שצריך 'דגמיר' היא כדי שידעו לדון דין אמת, לכן די בכך שיהיה רק אחד דגמיר.

הט"ז (ח"מ ג) שואל, לדעת הרמ"ה שצריך שלושה דגמירי, כיצד תתישב לשון הגמ' שמחמת ישובי קרנות הצריכו שלושה דא"א דלית בהו חד דגמיר - משמע שמספיק אחד דגמיר ולא צריך שלושה!

ומיישב, שהרמ"ה יבאר שכוונת חכמים היתה שלפחות יקיימו את דין התורה, שהרי מן התורה מוכרחים שלפחות אותו הדיין שדן יחידי יהיה גמיר, ולכן באו חכמין ואמרו שנצריך שלושה שכולם גמירי, שאז גם אם יצא מצב שלא יהיו כולם גמירי, לפחות אחד מהם יהיה גמיר, ויצאנו ידי חובת דין תורה.³

הב"ח מבאר (שם ד"ה וכתב) תולה את מח' הרא"ש והרמ"ה במח' רב אחא בריה דרב איקא ורבא, היינו שהרמ"ה פוסק כרבא, שצריך שלושה מדאורייתא רק שחכמים התירו שלושה הדיוטות, וממילא ודאי ששלשתם צריכים להיות גמירי דאל"ה אינם דיינים כלל. אמנם הרא"ש סובר כרב אחא בריה דרב איקא שמן התורה אחד כשר, ולכן רק אותו אחד צריך להיות גמיר גם לאחר תקנת חכמים.

אמנם, בסו"ד הוא נתקל בקושיא עפ"ז - מדוע לא הביאה הגמ' נפק"מ נוספת בין רבא לר"א - האם צריך ששלשתם יהיו גמירי או רק אחד?

אמנם לדברינו אנו עפ"ד הט"ז אין זו קושיא, כי אפשר לבאר שמעיקר הדין ודאי ששלשתם צריכים להיות גמירי בין לרבא בין לר"א, אלא השאלה אם זה מדין התורה או מתקנת חכמים ולכן אין זו נפק"מ.

הקצוה"ח (סימן לו ס"ק ז) מביא את דברי המשנה למלך בשם מהרש"ש (רבי חיים שבת, שו"ת תורת חיים ח"ד סי' יח) והכנה"ג (סי' לו, הגה"ט אות ו), שדיינים שישב עמם אחד

³ ביאור הענין, שמתוך האנשים שדוחפים עצמם לדון ויהיו מוכנים לשבת בדין, הסבירות אחת היא - שמתוך שלושה ודאי אחד יהיה גמיר [אבל אין הכוונה שמכל העולם כל אדם שלישי הוא גמיר, דזה ודאי אינו נכון כלל במציאות].

קרוב או פסול, אפילו אם הם חמישה - הדין בטל ופסול, כי דין 'קרוב או פסול' שפוסל אינו רק בעדות אלא בכל דבר הזוקק צירוף לדבר אחד, כגון בדין שצריך שלושה שיצטרפו יחד, אם הצטרפו עמם קרוב או פסול הרי הם פוסלים את כל הדין.

דוחה הקצות את דבריהם מתוך דברי הגמ' שלנו: הלא הגמ' אומרת שלאחר תקנת חכמים שצריך שלושה הדין כשר כי גם אם חלקם לא גמירי ודאי אחד מהם גמיר. ואם נאמר שכאשר אחד מהם קרוב או פסול העדות בטלה מה הועילו חכמים בתקנתם? הלא הדין יפסל בלאו הכי!

אמנם, נעיר ונאמר, שכל ראיית הקצות תקפה רק לדברי היד רמ"ה ובעל המאור, הסוברים שדיין שאינו גמיר פסול מיקרי, וממילא אם רואים שאפשר לשבת בדין גם כאשר שנים מהדיינים אינם גמירי, ראייה ברורה מכאן שאם אחד מהדיינים קרוב או פסול אכתי תתקיים העדות בשאר. אמנם לדברי רש"י וסיעתו ראייתו אינה ראייה כלל, כי דיין שאינו גמיר לא נקרא פסול בעצם, ולכן הישיבה עמו לא פוסלת את הדין, משא"כ מהרש"ח וכנה"ג עסקו בדיין שפסול בעצם שהוא פוסל את כל הדין.

וגדולה מזו נאמר - גם לדעת היד רמ"ה לא בהכרח נאמר שאדם שלא גמיר הוא פסול לדון, אלא הוא לא יכול לדון, כלומר שמה שאמרו שנמצא אחד מהם קרוב או פסול העדות פסולה ומשם למדו האחרונים הללו לדין, זה בפסול כגון רשע או גזלן שהוא פסול בעצם, אבל בנד"ד גם לדעת היד רמ"ה הדיין שאינו גמיר לא נקרא 'פסול', אלא הוא דיין שאינו כשר מחמת שאינו יודע כעת את הדין, אבל אין זה פסול בעצם.

הנתיבות (סימן לו ס"ק ג) מביא את דברי התומים, שבמקרה שבו נמצא קטן או אשה בכת העדים, אינם פוסלים את העדות כסתם פסול. והביא התומים ראייה מהראב"ד בסוגיא דאילעא וטוביא (מכות ז ע"א) שכתב שם שפסול שפוסל את העדות היינו כשהוא רוצה להיכנס כעד לעדות, שאז כיון שלולי פסולו היה יכול העיד כיון שהוא פוסל גזרה תורה שהוא פוסל את העדות. ולפ"ז חידש התומים שקטן או אשה לא פוסלים את העדות כי מעיקרם אינם נקראים עדים, וכל מה שעד פסול יכול לפסול זה כאשר הוא עד ויש לו פסול, אבל קטן או אשה שאינם בתורת עדות מעיקרן - אינן פוסלים עדות.

עפ"ז אומר הקהילות יעקב (בסוגיא) שניתן לדחות את ראיית הקצות הנ"ל, כי כל מה שאמרו האחרונים שפסולים יפסלו את הדין היינו באנשים שיכולים להיות דיינים אלא שיש להם פסול מהותי כגון רשע וכדו', אבל אדם שאינו בתורת דין כלל כי אינו

גמיר - ודאי שאינו פוסל את הדין לכ"ע, וממילא אין ראייה מסוגייתנו נגד מהרש"ח וכנה"ג.

בחידושי רבי מאיר שמחה (בסוגיין) דוחה באופן אחר את ראיית הקצות. לדבריו, מה שקרוב או פסול מבטל עדות או דין, המשמעות היא שכאשר אותו פסול יושב עם הדיינים נתפרדה החבילה ומעתה אין כאן שלושה שדנים אלא יחידים הדנים. לכן במקום בו צריכים שלושה לדון הדין נפסל כי אין בפועל שלושה דיינים. אבל בנד"ד אף אם שנים מתוך השלושה לא גמירי ואינם נחשבים ב"ד אלא כשלושה יחידים עדיין דין כשר שהרי מדאורייתא אחד כשר לדון, ולכן מ"מ דינם דין לכ"ע.

דנים האחרונים, במקרה שבו ישבו לדון שלושה שרק אחד מהם גמיר, והשנים דלא גמירי סוברים הפוך מאותו אחד דגמיר - האם הולכים אחר הרוב גם בכה"ג או שהולכים אחר רוב חכמה.

השבות יעקב (הו"ד בשער משפט סימן יח ס"ק א) סובר שהולכים אחר רוב הדיינים היינו אחר השנים הללו אע"פ שאינם גמירי. אמנם השער משפט חולק עליו בתוקף, דכיצד יעלה על הדעת ללכת אחרי אותם שנים שהם לכשעצמם פסולים לדון, ורק מחמת השלישי יכולים הם לשבת בדין, והיאך נאמר שנפסוק את ההלכה ע"פ הפסולים לדון נגד הדיין הכשר?

כל דברי השער משפט נכונים רק לדברי היד רמ"ה ובעל המאור הסוברים ששנים שאינם גמירי פסולים לדון, ולכן באמת השכל מורה לפסוק דווקא ע"פ אותו אחד דגמיר, כי אותם שנים אינם נקראים דיינים גם אחר תקנת חז"ל. שהרי תקנת חכמים היתה ששלשתם יהיו גמירי אלא שאנו אומרים שגם במקרה שאינם גמירי סו"ס את דין התורה קיימנו, וא"כ ודאי שלא נפסוק ע"פ השנים שאינם דיינים כלל.

אמנם, לדברי השבות יעקב לא קשיא מידי, שהוא אזיל בשיטת רש"י, שכל השלושה הללו כשרים לדון ונקראים דיינים גם לאחר תקנת חכמים, כי מכיון שיש כאן אחד דגמיר הוא יודע ההלכות והדין קיים כי תצא האמת לאור גם על פיהם אם הם הרוב, כי הוא לימדם את ההלכה, ומכאן ואילך יש מקום לשיקול דעת שבו הולכים אחר הרוב.

החינוך (מצוה עח) כותב שכל מה שהולכים אחר הרוב זהו רק כאשר הם שקולים בחכמה, אבל אם המיעוט גדולים בחכמה הולכים אחריהם, וכ"כ גם רב האי גאון. השער משפט הביא ראייה מדבריהם לשיטתו, שעדיף רוב חכמה מאשר רוב מנין

(היינו שכל מה שהולכים אחר רוב מנין הוא מחמת שבד"כ שם תהא רוב חכמה, הלא"ה - לא).⁴

אמנם, ניתן לדחות ראייה זו לאור חידושו של הגר"ח בדין 'רובו ככולו', שהפשט הוא שכאשר הרוב אומרים דבר מסוים אנו מניחים שזו האמת, וגם המיעוט הולך אחר הרוב ומשנה את דעתו מחמת הרוב. היינו שאנו מניחים שבסתם הכרעה על פי רוב המיעוט מבטל את דעתו כלפי הרוב ומסכים לדבריו דמסתמא האמת עמם. אמנם במקום שבו רוב החכמה נמצאת אצל המיעוט, הלא שם המיעוט לא מודים לרוב, כי הם טוענים שהצדק עמם, ולכן בכה"ג ודאי שלא נלך אחר הרוב.

כלומר, גם רב האי גאון יודה שאם המיעוט שאצלם רוב החכמה אומרים הפוך מהרוב, אבל הרוב לא מסכים עם המיעוט - לא אזלינן בתריהו, כי יש כאן דין שקול (דלא פועל כאן הכלל 'רובו ככולו' שמתבסס בסוף על הסכמה של כל הדיינים), ורק במקרה שבו הרוב במנין מודה למיעוט שרב בחכמה, או אז ההלכה תקבע על פי המיעוט כי סו"ס כולם הסכימו לדעתו. ממילא אין מכאן ראייה לדברי השער משפט, כי במקרה שיעמדו הרוב בדעתם לא בהכרח שיאמר רב האי את דבריו.

---

⁴ עיין בשיעור המבוא 'בין פסק דין להוראת חכם', שם עסקנו בדבריו באריכות.